

Den exekutiva utmätningsvågen på Sollerön 1810-1812.

Vid Falu landskansli registrerades den totala mängden exekutivt försålda fastigheter 1810 - 1832 enligt följande tabell. Den innehåller som synes en del förbluffande uppgifter beträffande Sollerön:

Socken	1810–12	1830–32
Tuna och Gustafs	1	106
Gagnef	9	29
Äppelbo	7	1
Floda	7	0
Malung	6	1
Lima	3	2
Särna	1	0
Järna	3	0
Rättvik	14	16
Leksand	5	32
Mora	19	7
Orsa	1	2
Bjursås	10	15
Sollerön	50	0
Skedvi	1	7
Kopparberg	15	22
Aspeboda	10	29
Vika	7	12
Ål	7	9
Sundborn	22	10
Husby	1	0
Svärdsjö	5	29
Grangärde	2	0
Älvdalen	0	1
Torsång	0	2
Ore	0	1
Venjan	0	3
Säter	0	3
Hedemora	0	1
?	6	0
Summa	212	340

Debet Rijdr.

No.71. *Siljans fors Capital* 42.5.6.
1 års ränta 2.5.1.
Expencer 1.12. -jord med tillydande sloghusen

Credit Rijdr.

Fastigheten för 12.s. (?) års pgr.
som Bestå af. 397 Bandland aker
uptages til

No. 25. *Lima Br. Capital* 22.22.4
1 års Ränta 1.5.11
Expencer 2.24.-

105.32

21.16

No. 36 *Past Sunstet Capital* 1.40.-
7. års Ränta 36.6
Expencer 1.

127. - -

No. 30 3/4 *Holmr. Ett*
för alt 6.20.-

No. 7 *Suter A.O.S.Capit* 42.- -
Ränta 3.31.10.
Expencer 1.6.

arfvs sk ?? Ch Sig 1.- 6.

Sa 129.17.8

127.- -

Sålunda Wara för Rätat

Sollerön ut supra

M:Pehrsson, Olof Danielsson

denna utmätning gillas med förbehåll af kronans bättre rätt til kronoutlagors och kronsäd tul (?) ägendomen afträdes, och warder Fastigheten til försälgning wid wällofl. Lands

Cancelliet ödmjukgt anmnäld.

mora d: 4 maj 1810

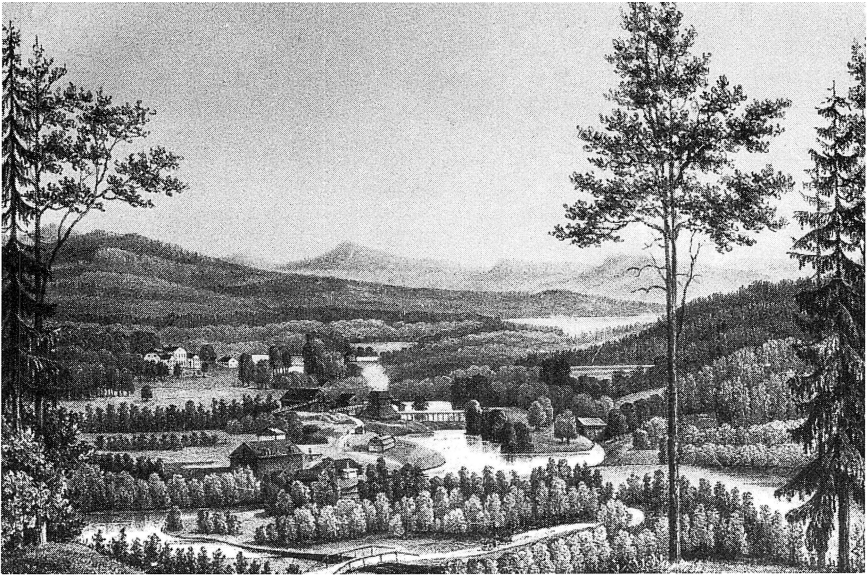
Jonas Nohrberg”

I marginalen anteckningar om anoterat och protokollfört 20 okt 1810, 30 nov 1810 och 12 jan 1811.

Dalarna drabbades under ett antal år i början av 1800-talet av missväxt. Tillgängliga uppgifter visar att medeltemperaturen var lägre än normalt. Även något senare, dvs. åren 1816, 1819 och 1826 rådde liknande klimatförhållanden. Detta kunde paradoxalt nog gynna de överskottsproducerande bönderna i länet som då hade möjlighet att ta ut högre priser på spannmål. Däremot var det i motsvarande grad ogynnsamt för småbrukarna, som behövde köpa spannmål.

Solleröns jordbrukare tillhörde denna senare kategori. Även om ön hade en gynnsammare tillväxtzon än omgivande trakter, var jordbruket olönsamt för de flesta. I muntlig tradition talas dock om att Sollerön fick bättre kornskördar och kunde föda upp grisar och köra ut till försäljning i grannsocknarna. Därifrån härstammar tillmälet ”soldkvätt”, som egentligen inte är ett öknamn utan den benämning som solleröborna fick när de åkte runt och försålde smågrisar.

Bortsett från denna gren av kreaturshållningen rådde under de första åren av 1800-talet levnadsförhållanden på Sollerön som närmast gränsade till nöd. Möjligheterna till inkomster var få. Många deltog i s.k. herrarbetsvandringar till trakterna av Stockholm, där tillfälliga arbeten kunde ge en del inkomster. Göran Rosander har utförligt skildrat dessa arbetsvandringar i Moraboken del I.

Siljansfors bruk på 1850-talet efter litografi av Thora Thessner. Motivet sett mot väster med Jugan i bakgrunden och motsvarar inte helt den tidens faktiska förhållanden.

Det fanns i äldre tider ett talesätt; ”Skogen ägdes av ingen - brukades av alla”. Det fanns vissa möjligheter att förtjäna någon riksdaler genom att leverera träkol till Siljansfors bruk och Limå bruk, som använde träkol i sina järnframställningsprocesser. Det skrevs en del kontrakt med bruken. Det var dock inte särskilt attraktivt att leverera kolen på de villkor som bruken erbjöd. Det finns uppgifter om att bruken betalade 1 riksdaler per skrinda levererat träkol jämte en del naturaförmåner som ”salt och dricka”, d.v.s brännvin. Det sista var tydligen viktigt. Siljansfors bruk hade upprepade konflikter med byamännen om kollevaranser på grund av svårigheter att få fram tillräcklig mängd. Det fanns sedan 1700-talet ett förbud att fälla timmerskog till kolning men runt Siljansfors var det tätt mellan kolbottnarna i skogen. Liknande förhållanden rådde vid Limå bruk.

*Masugnsruinen i Siljansfors i våra dagar.
Foto från Nordiska Museets arkiv.*

Det var uppenbart att många bönder kom i beroendeställning till bruken. Kontanter behövdes under missväxtåren och bruken lånade ut pengar mot ränta. Kontrakten skrevs oftast till att gäldas med kolningsarbete men med fastigheter som pant. En regelrätt bankverksamhet uppstod således med dessa utlåningar. Kunde inte träkol levereras fanns inte stora möjligheter att återbetala lånen. Återstod då exekutiva utmätningar. En våg av sådana förrättningar blossade upp kring 1810-12.

Vid denna tid kunde exekutiva auktioner vara av typen upp- och avslag. Budgivningen delades upp på två omgångar. Först bjöd spekulanterna över varan-

Översättning:

"Emot det att jag vid Siljansfors Bruk och underskrifne dato fått ett penninglån afTretiofem Rdr Tolv skillingar Två runstycken Riksg:s Sedlar emot Laglig Ränta, lemnar jag till ofvannämnde Bruk, såsom säkerhet, all min fasta och Lösa Egen- dom att Lagl. Inteckna och därmed Lagfara i den tid jag skulle försumma att någödt år med Kohningsarbete derå beskedeligen afbetala

Siljansfors Bruk d. 21 september 1804

Bus Per Persson

på Soll

Wittnen

Myr Nils Nilsson

på Soll

Joh Hoffman

And. Norman (lägg märke till att Sollbyggarna skrev sitt bomärke i namnen)

Andra exempel var t.ex. Lissel Anders Andersson och Jons Olof Andersson, Häradsarvet, som hade liknande skuldebrev och med brukets rätt till inteckning i deras egendom. Lissel Anders hade en skuld på 100 riksdaler och Jons Olof på 40 rdr. Båda skulle även här avbetala med kolleveranser till bruket. Lånens löptid var fyra år. Säkerligen finns många liknande reverser. Jämför med lagsökningsantalet 1811.

Kolmila i skogarna vid Siljansfors. Kolning krävde i de flesta fall insatser av ett helt arbetslag. Foto från Carl Nyströms samlingar.

Även om utmätningens vågen avmattades in på 1830-talet, förekom det både låneverksamhet och tvister som grundade sig på oklarheter i hanteringen av ärenden. Siljansfors Bruksägare instämde år 1824 förre inspektor Nordmark till Häradsrätten angående förskingring av 26 namngivna fastigheter på Sollerön som han hade försålt och felaktigt utlämnat brukets äganderättshandlingar.

Vid utmätningarna försålles inte bara hela fastigheter. Ett exempel från maj månad 1868 visar att inspektor Sundblad gjorde ett inrop på 2 kor och ett fähus som utmätts från soldaten Per Öhman i Bodarna, Sollerön, för en skuld på 65 riksdaler. Sålunda utmättes både lös och fast egendom.

Det fanns en förordning som gjorde att fjärdingsmännen i de byar där de inropade panterna fanns, var skyldiga att vara köparen behjälplig vid ev. ”tredska vid utlämnandet”. Det förekom ständiga protester och även handgemäng vid dessa förrättningar. Man kan även spekulera i om förrättningsmännens nitiskhet kunde gå till överdrift. Ett drastiskt exempel på detta var ju den ”ökände” kronofjärdingsmannen Bondpers Anders Olsson -”Svarten”,- som pantade kor på nätterna och sålde dem innan den skuldsatte gavs någon möjlighet att skaffa pengar till återköp. Genom detta förfaringssätt gjorde Svarten sig hatad och detta bidrog till att han dräptes vid ett bröllop i Bengtsarvet 1848 där han berusad infann sig för att panta bruden för någon skuld (Sool-Öen 1979).

En anledning till det höga utmätningantalet 1811 kan vara att förhållandevis många sollerökarlar anställdes eller levererade träkol till Siljansfors och Limå bruk. I jämförelse med närliggande morabyar var solleröborna i majoritet. Möjligen kan det även vara så att morabönderna var mer besuttna och kunde klara sina skulder på ett bättre sätt eller hade andra lånemöjligheter. Bruksarbetet med bl. a. kolning gav ett tillskott för solleröbönderna under missväxtåren men samtidigt medförde brukens låneverksamhet att många jord- och skogsfastigheter bytte ägare och gick ur händerna på öns hemmansägare. Som landshövdingen påpekade, kunde lånemöjligheten medföra ett slags övermod som ledde till alltför stor skuldsättning. Skuldsummorna stod ofta inte i paritet med fastigheternas reella värde, vilket måste betraktas som en stor nackdel ur böndernas synpunkt.

På goda grunder kan antas att liknande verksamhet förekom i övriga socknar i landskapet. Omfattningen framgår av siffrorna i undersökningen inledningsvis. Siljansfors bruk upphörde med sin verksamhet år 1876 och detta innebar självfallet även slutet för brukets låneverksamhet.

Helmer Nilsson

Källor:

*Andersson, Oskar
Falu landskansli
Nyström, Carl
Rosander, Göran
Sool-Öen*

ULA Uppsala landsarkiv

Ågren, Maria

*Siljansfors bruk - Moras första industrietablering.
protokoll serie A.N.
Till Siljansfors från Överammer och Brattsjö.
Herrarbete, Moraboken I.
1989 - Svartn.*

Jord och gäld, doktorsavhandling -92.